

АНТИКОЗНАВСТВО В УКРАЇНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ (ПРОБЛЕМАТИКА ТА ОГЛЯД ПУБЛІКАЦІЙ)

Дослідження античності в Україні має свою історію. Досить пригадати творчий доброк у цій царині видатного українського вченого М. Драгоманова, який певний час, до своєї еміграції, читав лекції з історії стародавнього світу у Київському університеті: “Імператор Тіберій” (1864), “Державна реформа Діоклетіана та Костянтина Великого” (1865), “Палатинський пагорб за новітніми розкопками” (1872 – 1873)” (1874), “Нарис історіографії у Стародавній Греції”. В. Кузіщин говорячи про магістерську дисертацію М. Драгоманова “Питання про історичне значення Римської імперії і Тацит” (1869) вказав, що це – цінне історіографічне дослідження, яке містить ґрунтовний розгляд поглядів на Римську імперію, висловлених у давнину та в новий час¹. Глибоким знавцем античної історії та літератури був Іван Франко².

Інтенсивні дослідження античної історії відновлюються після Другої світової війни. У Чернівецькому університеті плідно працював О. Дмитрієв. У його докторській дисертації “Соціальні рухи в Римській імперії” (1949) розкрито народний, а не рабський характер соціальних рухів, їх зв’язок із вторгненням варварів. В Івано-Франківському університеті дослідження античної історії пов’язані з ім’ям Я. Заборовського. Його кандидатська дисертація була присвячена аграрній реформі Тіберія Гракха (1967). Досліджував вчений і інші проблеми античної історії³.

У київському національному університеті імені Тараса Шевченка продовжує традиції, закладені свого часу М. Драгомановим, В. Ставнюк. Кандидатська дисертація вченого присвячена соціально-політичній діяльності Фемістокла (1988). Коло наукових зацікавлень В. Ставнюка досить широке: доля античної спадщини в Україні, історіографічні дослідження, питання культури Стародавньої Греції та ін.⁴

Потужним центром дослідження античної історії здавна був Харківський університет. Тривалий час у цьому науковому закладі на посаді професора працював академік АН УРСР В. Бузескул (1858 – 1931). Предметом його наукових зацікавлень була афінська демократія VII – IV ст. до н.е.⁵. У повоєнні роки на кафедрі стародавньої історії Харківського університету працював В. Гольденберг, кандидатська дисертація та монографія якого присвячені громадянським війнам періоду між правлінням династій Юліїв-Клавдіїв та Флавіїв⁶. У даний час вивчення античної історії у Харківському університеті зосереджене на кафедрі історії стародавнього світу та середніх віків, яку очолює доктор історичних наук В. Кадеєв.

Наукові зацікавлення Володимира Івановича Кадеєва зосереджуються навколо проблем, пов’язаних з Херсонесом Таврійським. Так, його докторська дисертація присвячена історії цього грецького поліса у I – III ст. н.е. (“Херсонес Таврійський у I – III ст. н.е.” (1975 р.). Окремі дослідження історика присвячені питанням розвитку землеробства, ремесел, соляного та риболовного промислів, торгівлі та державному ладу Херсонеса, рабства у Херсонесі, культу римських імператорів, римському впливу на Херсонес у I – III ст.

н.е., календарю, питанням виховання та навчання громадян у Херсонесі Таврійському у перших століттях н.е. Певним підсумком цієї роботи стали монографії, опубліковані у 1981 та 1996 роках⁷. У першій половині 80-х років ХХ ст. В.Кадєєв очолював археологічну експедицію, що проводила дослідження у Херсонесі Таврійському. Разом з тим, у творчому доробку вченого є й праці, присвячені іншим питанням античної історії. Це ряд наукових досліджень, що стосуються проблем нумізматики, історії Фракії та Мезії, історіографії античної історії⁸.

Під керівництвом В.Кадєєва на кафедрі історії стародавнього світу і середніх віків сформувався колектив дослідників високого рівня. Над проблемами античної історії працюють І.Сергєєв, С.Сорочан, С.Дячков, О.Мартем'янов, С.Літовченко, О.Ручинська. Колектив кафедри досліджує широкий спектр питань антикознавчої тематики. Так, кандидатська дисертація І.Сергєєва була присвячена проблемі боротьби за владу у Римі після вбивства Коммода і утвердження династії Северів – “Громадянська війна 193 – 197 рр. у Римській імперії” (1983 р.). Темою докторської дисертації дослідник обрав “Соціально-політичний розвиток Римської імперії у III ст. н.е.”. З цієї ж теми автор опублікував монографічне дослідження: “Римская Империя в III веке нашей эры. Проблемы социально-политической истории” (Харків, 1999 р.). Таким чином, наукова зацікавленість І.Сергєєва – це різні аспекти історії Римської імперії кінця II – III ст. н.е.⁹

Доктор історичних наук, професор, академік Української академії історичних наук Сергій Борисович Сорочан значну увагу у своїй науковій діяльності присвятив дослідженню питань, пов'язаних з історією Візантії та Херсонеса Таврійського. У 1989 р. була опублікована написана у співавторстві з В.Кадєєвим монографія “Экономические связи античных городов Северного Причерноморья в I в. до н.э. – V в. н.э. (на материалах Херсонеса)”. Уже в новому тисячолітті виходить друком монографія “Візантія IV – IX століть. Етюди ринку. Структура механізмів обміну. Вид. 2-е, випр. і доп.” (Харків, 2001 р.). Коло проблем з античної тематики, до яких звертався дослідник, можна було б окреслити так: економічний розвиток античних міст Північного Причорномор'я та економіка Візантії пізньоантичного періоду, торгівля Херсонеса Таврійського – “Імпортні світильники як джерело вивчення торговельних зв'язків Херсонеса з Східним Середземномор'ям у I – III ст. н.е.” (1978), “Зовнішня торгівля Херсонеса Таврійського в I ст. до н.е.” (1980), “Про внутрішню торгівлю Херсонеса у I ст. до н.е.” (1981) та ін.

У 1988 р. захистив кандидатську дисертацію С.Дячков. Темою його дисертаційного дослідження були “Особливості соціально-політичного розвитку античних держав Північного Причорномор'я у I – III ст. н.е.” Коло наукових зацікавлень з античної історії С.Дячкова лежить у площині соціально-політичної історії античних міст Північного Причорномор'я; Рим і Північне Причорномор'я у перших століттях нашої ери¹⁰.

У 1990 р. відбувся захист кандидатської дисертації Олексія Павловича Мартем'янова: “Сільське господарство та аграрні відносини у нижній Мезії та Фракії у перших століттях нашої ери”. Саме економічному та соціальному розвитку Фракії та Мезії у перших століттях нашої ери присвячено, в основному, дослідницьку діяльність ученого¹¹.

Питання зовнішньої політики Стародавнього Риму періоду Пізньої Республіки та Ранньої Імперії у східному напрямку досліджує С.Літовченко. У його публікаціях розглядаються особливості азійської політики Риму у зазначений період, зокрема вірменська політика Марка Антонія та Августа¹². Кандидатська дисертація О.Ручинської присвячена темі “Суспільне життя в античних містах Північного і Західного Причорномор'я”.

Важливим аспектом діяльності кафедри історії стародавнього світу та середніх віків є антична археологія. Викладачі кафедри протягом тривалого часу беруть безпосередню участь у роботі Херсонеської археологічної експедиції, яка проводить розкопки у Херсонесі Таврійському¹³.

Важливе місце антикознавчі студії завжди посідали у діяльності Одеського державного університету. З Одеським університетом пов'язане ім'я такого видатного дослідника античної історії, як Петро Осипович Каришковський (1921 – 1988 рр.). Петро Осипович – професор Одеського університету, автор 170 наукових публікацій. Основну увагу він приділив вивченню проблем античної епіграфіки та нумізматики, хоча торкався у своїх дослідженнях і інших питань античної історії¹⁴.

Сьогодні дослідження античної історії в Одеському університеті проводиться силами Світлани Андріївни Булатович та Римми Дмитрівни Бондар. С.Булатович значну увагу приділяє вивченню монетної справи в античних містах Північного Причорномор'я¹⁵.

Важливим осередком вивчення античної історії завжди був Львівський державний, а тепер національний, університет імені Івана Франка. Тривалий час завідувачем кафедри історії стародавнього світу, археології та середніх віків там був І.Вейцківський (1900 – 1977). Основними темами його дослідження були проблеми соціально-політичного протистояння у Стародавньому Римі у II – I ст. до н.е. та боротьба між Римом та Карфагеном за панування у Західному Середземномор'ї у III ст. до н.е. Остання тема була глибоко опрацьована у докторській дисертації вченого “Західне Середземномор'я у III ст. до н.е. (до історії міжнародних відносин в античному світі 282 – 219 рр. до н.е.)”. Цій же проблемі була присвячена і його монографія¹⁶. Автор звертає увагу на проримський характер античної традиції, відзначає суперечливі моменти та ставить під сумнів достовірність ряду її положень. І.Вейцківський вважає, що у виникненні Сагунтинського конфлікту винен не Ганнібал чи уряд Карфагена, а Рим, що втручався у внутрішні справи Сагунту, всупереч договору 226 р., за яким територія до річки Ібер була підвладна Карфагенові.

Ряд статей І.Вейцківського присвячено проблемі соціально-політичної боротьби у Римі II – I ст. до н.е.¹⁷ Автор звертає увагу на те, що Сицилійському повстанню та повстанню під проводом Спартака передували ряд дрібних невільницьких повстань у Лації, Етрурії та Апулії. Щодо джерельної бази проблеми, то вчений вважає більш точною грецьку традицію (Посідоній, Діодор, Страбон). І.Вейцківський є автором ряду статей історіографічного характеру¹⁸.

У 1973 р. на кафедру прийшов Ігор Андрійович Лісовий, який досліджував історію Херсонеса та розробляв проблеми історіографії античності¹⁹. Його кандидатська дисертація була присвячена військовій справі античного Херсонеса: “Военное дело античного Херсонеса (V в. до н.э. – IV в. н.э.)” (1970).

Сьогодні дослідження античної історії продовжується на кафедрі археології, античності та середньовіччя, яку очолює Р.Шиян. Над проблемами історії античності працює учень професора В.Кузіщина О.Бандровський. Його кандидатська дисертація присвячена відносинам Римської імперії з племенами карпатського регіону у I – III ст. н.е.²⁰

У другій половині XX ст. для вивчення античної історії багато зроблено на кафедрі класичної філології Львівського державного університету імені Івана Франка. Серед науковців кафедри важливе місце належить Соломонові Яковичу Лур'є.

С.Лур'є – автор більш як 200 наукових робіт, у тому числі ряду монографій: “Архімед” (1945), “Нариси з історії античної науки” (1947), “Геродот” (1947), “Демокрит”

(1937)²¹. Основи його наукової діяльності були закладені під час навчання на історико-філологічному факультеті Петербурзького університету, де він проходив спеціалізацію з греко-римської історії та філології. Переїзд ученого в Україну був вимушеним. Одним з проявів сталінізму на конкретній долі людини стало звільнення з Ленінградського університету улітку 1949 року з формулюванням “за невідповідність посади”. У 1950 – 1952 рр. С.Лур’є працює в Одеському Інституті іноземних мов. З 1953 і до своєї смерті він перебував на посаді професора кафедри класичної філології Львівського університету²². Зусиллями львівської школи класичної філології здійснено ряд перекладів українською мовою низки античних творів – Сенеки, Горація, Овідія, Платона та ін.²³ У Дрогобичі перекладами з античної літератури заявив про себе М.Борецький²⁴.

Вивчення античної історії ведеться і у інших містах сучасної України. Так, у Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича працює С.Пивоваров. Його кандидатська дисертація присвячена впливу античної цивілізації на процес історичного розвитку племен черняхівської культури (1988). С.Пивоваров досліджує проблеми античної нумізматики та ін.²⁵ Зусиллями професорів Ю.Макара та В.Балуха підготовлено курс лекцій “Історія Стародавньої Греції”²⁶.

У Донецькому університеті проблемами античної історії займається Л.Шепко²⁷. Її кандидатська дисертація присвячена соціально-економічній структурі Боспору I – III ст. н.е. (1989).

Територія України багата пам’ятками античної доби, які завжди були у центрі уваги археологів. Основним центром античної археології в Україні є відділ античної археології Інституту археології НАН України. Тривалий час відділ очолював член-кореспондент НАН України, професор С.Крижицький. Кандидатська дисертація вченого була присвячена домобудівництву Ольвії в елліністичну епоху (История домостроительства Ольвии в эллинистическую эпоху (опыт реконструкции жилых домов и кварталов) (1968)). Протягом 1972 – 1994 років Сергій Дмитрович очолював Ольвійську експедицію Інституту археології АН УРСР та НАН України. Він автор більш як 200 наукових праць. Предметом його наукових зацікавлень були питання античної археології, різні аспекти історії античних міст Північного Причорномор’я²⁸. Ось тематика лише деяких його наукових досліджень: “Житловий будинок і укріплення Тіри перших століть нашої ери” (1978), “Про розвиток міської території Ольвії у першому тисячолітті до н.е.” (1979), “Про критерії виділення у північнопричорноморському домобудівництві античної епохи греко-варварського напрямку” (1981).

З 1960 р. експедицією Інституту Археології АН УРСР проводились регулярні дослідження острова Березань. Керував цією експедицією В.Лапін. Саме дослідженню античних пам’яток цього острова він присвятив основну увагу у науковій діяльності²⁹.

На посаді старшого наукового співробітника в Інституті археології НАН України працює доктор історичних наук Віталій Михайлович Зубар. Докторська дисертація Віталія Михайловича присвячена різним аспектам історії Херсонеса Таврійського римського періоду (“Херсонес Таврійський і Римська імперія” (1991 р.)). Наукові зацікавлення В.Зубаря пов’язані з історією та культурою Херсонеса Таврійського та інших античних держав Північного Причорномор’я³⁰. Серед тем його досліджень можна назвати такі: “Про сарматський елемент у пізньоантичному Херсонесі” (1976), “Некрополь Херсонеса Таврійського I – IV ст. н.е.” (1982), “З історії Херсонеса Таврійського на рубежі нашої ери” (1987), “Етнічний склад населення Херсонеса Таврійського перших століть нашої ери (за матеріалами некрополя)” (1987), “До питання про політичний статус Ті-

ри середини I ст. н.е.” (у співавторстві з Н.Сон) (1987), “Херсонес Таврійський. Основні етапи історичного розвитку в античну епоху” (1997).

Визнаним дослідником античної історії є Ганна Станіславівна Русяєва – доктор історичних наук, провідний науковий співробітник Інституту археології НАН України. Г.Русяєва є автором близько двохсот наукових робіт³¹. Ось тематика лише деяких з її досліджень: “Культ Кори-Персефони в Ольвії” (1971); “Культ Кібели в Ольвії” (1972); “Питання розвитку культу Ахілла в Північному Причорномор’ї” (1975); “Землеробські культури в Ольвії догетського періоду” (це тема кандидатської дисертації Ганни Станіславівни – 1975); “Про культ Гермеса в Ольвії” (1975); “Сліди орфічних культів у Ольвії” (1976); “Орфізм та культ Діоніса в Ольвії” (1978); “Негрецькі елементи в релігії Ольвії римського часу” (1982); “Економічні та культурно-політичні відносини Ольвії з Херсонесом” (1984).

У відділі античної археології Інституту археології НАН працює доктор історичних наук Марина Володимирівна Скржинська, автор більш як ста наукових праць. У центрі уваги М.Скржинської різні аспекти історії Північного Причорномор’я античного часу³².

Проблемами вивчення різних аспектів античної історії займаються співробітники Кримського філіалу Інституту археології НАН України. Антична епіграфіка стала основним предметом дослідження професора Е.Соломоніка³³. На основі вивчення епіграфічного матеріалу цей учений приділяв увагу різним аспектам античної історії: “Про римський флот в Херсонесі” (1966); “Про культ Артеміді у Херсонесі” (1967); “Нові дані про зв’язки Ольвії з Істрією” (1970); “Нові дані про державний лад Херсонесу у II ст. до н.е.” (1971); “З історії релігійного життя у північнопонтійських містах пізньоантичного часу (за даними епіграфіки)” (1973); “Про перебування римського флоту у Криму” (1973); “До питання про населення Херсонеса Таврійського” (1979); “Про культ Афіни у Херсонесі у IV – III ст. до н.е.” (1984). Е.Соломонік висловив гіпотезу про заснування Керкінітиди іонійцями³⁴.

Дослідженню Керкінітиди приділяли увагу й інші кримські дослідники. Античній Керкінітиді, про саме місце розташування якої у науці довгий час тривала дискусія, присвячена кандидатська дисертація В.Кутайсова³⁵. В основному, саме навколо Керкінітиди зосереджуються наукові зацікавлення цього дослідника³⁶.

Кримські археологи провели дослідження Херсонеського театру³⁷, вивчали зв’язки Херсонеса з Синопою, житла і поховання Херсонеса.³⁸

Активно працюють у справі дослідження античних пам’ятників Криму співробітники Керченського державного історико-культурного заповідника. Так, у 2001 році експедицією заповідника разом з історичним факультетом Дрогобицького державного педагогічного університету проводились охоронні археологічні роботи біля кургану Джург-Оба на південному узбережжі Керченського півострова в районі античного міста Китей поблизу мису Текіль³⁹.

Підсумовуючи, можна з певністю сказати, що вивчення античної історії в Україні має свою традицію і великий потенціал, який, без сумніву, буде реалізований ближчим часом.

¹ Историография античной истории / Под ред. В.И.Кузищина. – М., 1980. – С. 138.

² Див.: Борецький М. Іван Франко і античність // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – 1997. – Вип. II. – С. 107 – 112.

³ Заборовский Я.Ю. Попытка разрешения аграрного кризиса конца 130-х гг. до н.э. в республиканском Риме (Аграрная реформа Тиберия Гракха): Автореф. дис. ... канд. ист. наук. – Л., 1967; Заборовский Я.Ю. Некоторые стороны политической борьбы в римском сенате (40 – 20 гг. II в. до н.э.) // ВДИ. – 1977. – № 3. – С. 182 – 192; Детальніше див.: Лісовий І.А. Дослідження античної історії і культури на Україні (1917 – 1978) // Вісник Львівського університету. – Серія іст. – Вип 16. – 1980. – С. 82 – 89.

⁴ Ставнюк В.В. Юридична латина: основи граматики, вибрані юридичні терміни, формули. Сентенції. Навчальний посібник. – Київ, 1997; Ставнюк В.В. Творець “світової держави” // Пам’ять століть. – 1997. – № 4. – С. 124 – 133; Ставнюк В.В. Владислав Петрович Бузескул (до 140-річчя з дня народження) // Вісник академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 1988. – № 2. – С. 163 – 175; Ставнюк В.В. Доля античної спадщини в Україні: Античні студії і формування історико-філософських поглядів Михайла Драгоманова // Український історичний журнал. – 1998. – № 6. – С. 46 – 54; Ставнюк В.В. “Кілонова смута” та закони Драконта (в контексті становлення Афіньського полісу) // Вісник академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2000. – № 1. – С. 12 – 34.

⁵ Бузескул В.П. Перикл. Историко-критический этюд. – Харьков, 1889; Бузескул В.П. “Афинская полития” Аристотеля как источник для истории государственного строя Афин до конца V в. – Харьков, 1895; Бузескул В.П. История афинской демократии. – СПб, 1909; Бузескул В.П. Введение в историю Греции. Обзор источников и очерк разработки. – Пг, 1915; Бузескул В.П. Афинская демократия. Общий очерк. – Харьков, 1920; Бузескул В.П. Перикл. Личность. Деятельность. Значение. – Пг, 1923; Бузескул В.П. Открытия XIX и начала XX века в области истории древнего мира. – Пг, 1924. – Ч.2.

⁶ Гольденберг В.А. Очерки по истории Римской империи в I веке н.э. – Харьков, 1958.

⁷ Кадеев В.И. Херсонес в первых веках нашей эры. – Харьков, 1981; Кадеев В.И. Херсонес Таврический. Быт и культура (I – III вв. н.э.). – Харьков, 1996.

⁸ Див.: Кадеев В.И. История и археология Причерноморья. Статьи разных лет. – Харьков, 2000; Мартемьянов А.П., Дьячков С.В. Владимир Иванович Кадеев – профессор Харьковского университета: Библиографический указатель. – Харьков, 1996.

⁹ Сергеев И.П. О целях военных реформ в Римской империи в конце II – III вв. н.э. Всесоюзные Сергеевские чтения // ВДИ. – 1992. – № 4. – С.214; Сергеев И.П. О соотношении кризиса III века и кризиса рабовладельческого способа производства в Римской империи. Конференция Российской ассоциации антиковедов “Формации и цивилизации” (2-3 июня 1994., Москва) // ВДИ. – 1995. – № 3. – С. 250.

¹⁰ Дьячков С.В. О социальном составе и характере боспорских фисов в I – III вв. н.э. // ВХУ. – 1992. – № 362. – История. – Вып. 25. – С. 96 – 103; Дьячков С.В. Римские граждане и римская политика на Боспоре в I в. до н.э. // ВХУ. – 1992. – № 363. – История. – Вып. 26. – С. 81 – 91; Дьячков С.В. Римские граждане в Северном Причерноморье // Античный мир. Византия: К 70-летию профессора Владимира Ивановича Кадеева. – Харьков. – 1997. – С. 57 – 79; Дьячков С.В., Сапрыкин С.Ю. Новый римский алтарь из Херсонеса // ВДИ. – 1999. – № 4. – С. 71 – 78.

¹¹ Мартемьянов А.П. Скотоводство в Нижней Мезии и Фракии в первых веках н.э. // ВХУ. – 1993. – № 374. – С. 24-30; Мартемьянов А.П. Проблемы аграрного развития Нижней Мезии и Фракии в болгарском антиковедении // Болгарский ежегодник. – Т. I. – Харьков. – 1994. – С. 136-150; Мартемьянов А.П. Аграрные отношения в Нижней Мезии и Фракии в первых веках

н.э. // ВДИ. – 1994. – №2. – С. 124-142; Мартемьянов А.П. Выходцы из Северного Причерноморья в Нижней Мезии и Фракии в I – III вв. н.э. // ВХУ. – 1994. – № 385. – Сер. История. – Вып. 28. – С. 49-56; Мартемьянов А.П. К вопросу о месте формационного и цивилизационного анализа в современном антиковедении (Тезисы доклада на конференции Российской ассоциации антиковедов “Формации и цивилизации”) // ВДИ. – 1995. – № 3. – С. 247-248; Мартемьянов А.П. Императорские земли в Нижней Мезии и Фракии: локализация, управляющий и рабочий персонал // Античный мир. Византия: К 70-летию профессора Владимира Ивановича Кадеева. – Харьков, 1997. – С. 123-129.

¹² Литовченко С.Д. Римская политика в Армении при Августе // ВХУ. – 1999. – № 441. – История. – Вып. 31. – С. 55-66; Литовченко С.Д. Армения в восточной политике Марка Антония // ВХУ. – 2000. – № 485. – История. – Вып. 32. – С. 21-32.

¹³ Кадеев В.И., Латышева В.А., Мещеряков В.Ф., Сергеев И.П. Древняя история и античная археология в Харьковском университете (1805 – 1990) // Вісник Харківського Університету. – 1991. – № 357. – История. – С. 50-69.

¹⁴ Карышковский П.О. Восстание Спартака. – М., 1956; Карышковский П.О. О классификации серебрянных статов Ольвии IV в. до н.э. // Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях Института истории материальной культуры. – 1956. – Вып. 66. – С. 69 – 77; Карышковский П.И. З історії монетної справи та грошового обігу в Ольвії: “ольвійське срібло” з напису IPE, II, № 24 // Археологія. – 1957. – № 11. – С. 45 – 69; Карышковский П.О. Стоимость монетных металлов в Ольвии и в Боспорском государстве в IV в. до н.э. // ВДИ. – 1958. – № 3. – С. 121 – 136; Карышковский П.И. З історії монетної справи та грошового обігу в Ольвії: ольвійські “аси” // Праці Одеського державного університету. – Серія іст. наук. – 1959. – Т. 149. – Вып. 7. – С. 47 – 68; Карышковский П.О. Ольвия и Родос по нумизматическим данным // Краткие сообщения Института археологии АН СССР. – 1961. – Вып. 83. – С. 9-14; Карышковский П.О. Ольвия и Боспор по нумизматическим данным // Краткие сообщения Одесского археологического музея за 1962 г. – Одесса. – 1964. – С. 139-145; Карышковский П.О. Находки монет Римской империи в Ольвии // Нумизматика и сфрагистика. – 1965. – Вып. 2. – С. 50 – 75; Карышковский П.О. Монеты Ольвии. – Киев, 1988.

¹⁵ Булатович С.А. Клад кизикинов из Орловки // ВДИ. – 1970. – № 2. – 73 – 86; Булатович С.А. Клад кизикинов из Ольвии // Советская археология. – 1970. – № 2. – С. 222 – 224; Булатович С.А. Обращение электронных монет Малой Азии в Эгейском бассейне и в Причерноморье // Материалы по археологии Северного Причерноморья. – 1976. – Вып. 8. – С. 95 – 108; Булатович С.А. Нова знахідка монети Кізіка // Археологія. – 1979. – № 29. – С. 95 – 98; Булатович С.А. Распространение золотых монет Филиппа II, Александра и Лисимаха в Северо-Западном Причерноморье / Исследования по античной археологии Юго-Запада УССР. – Киев, 1980. – С. 52 – 71

¹⁶ Вейцківський І.І. Зовнішня політика країн Західного Середземномор'я в 264 – 219 рр. до н.е. – Львів, 1959.

¹⁷ Вейцківський І.І. До історії повстання рабів 198 року до н.е. в Лаціумі // Наукові записки Львівського університету. – 1946. – Т.1. – Серія іст. – Вып. 2. – С. 150 – 151; Вейцківський І.І. До історії спартаківського повстання 73 – 71 рр. до н.е. // Вісник Львівського університету. – 1969. – Серія іст. – Вып. 5. – С. 98 – 99; Вейцківський І.І. Джерела вивчення історії повстання рабів у другій половині I ст. до н.е. в Сіцилії та Італії // Вісник Львівського університету. – 1970. – Серія іст. – Вып. 6. – С. 96 – 103; Вейцківський І.І. До біографії Спартака // Вісник Львівського університету. – 1971. – Серія іст. – Вып. 7. – С. 82 – 89; Вейцківський І.І. Про стан вивчення джерел Спартаківського повстання 73 – 71 рр. до н.е. // Вісник Львівського університету. – 1973. – Серія іст. – Вып. 9. – С. 132 – 143.

¹⁸ Детальніше дивись: Лісовий І.А., Пелешин М.А. І.І.Вейцківський – дослідник античної історії // Вісник Львівського університету. – 1984. – Серія іст. – Вип. 20. – С. 78 – 81.

¹⁹ Лісовий І.А. Римські гарнізони в Херсонесі Таврійському // Український історичний журнал. – 1968. – III. – С. 96 – 101; Лисовой И.А. Новые данные о военном деле Херсонеса Таврического // IV конференция по классической филологии. – 1969. – Тбилиси. – С. 79 – 80; Лісовий І.А. Епіграфічні дані про військову справу античного Херсонеса // Іноземна філологія. – 1970. – Львів. – Питання класичної філології. – Вип. 2. – № 8. – С. 9 – 14; Лісовий І.А. До декрету на честь Папія з Херсонеса // Іноземна філологія. – 1972. – Львів. – Питання класичної філології. – Вип. 28. – № 10. – С. 35 – 37; Лісовий І.А. Військово-політична історія Херсонеса Таврійського // Вісник Львівського університету. – 1975. – Серія іст. – Вип. 11. – С. 81 – 84; Лисовой И.А. Граффити античного Херсонеса (на чернолаковых сосудах). – Киев, 1978; Лісовий І.А. Питання античної історії в історіографії Німецької Демократичної Республіки 70 – 80-х років // Вісник Львівського університету. – 1983.-Серія іст. – Вип. 19. – С. 60 – 66; Лісовий І.А. Дослідження античної історії в Чехословацькій Соціалістичній Республіці (1945 – 1970) // Вісник Львівського університету. – 1984. – Серія іст. Вип. 20. – С. 58 – 64; Лісовий І.А., Ревяко К.А. Стародавній Рим найдавнішого (царського) і республіканського періодів у польській історіографії (40 – 70-і роки) // Вісник Львівського університету. – 1992. – Серія іст. Вип. 27. – С. 76 – 84; Детальніше див.: Бандровський О.Г. Гроссман Ю.М. Кафедра історії стародавнього світу і середніх віків Львівського університету (1939 – 1983) // Вісник Львівського університету. – 1984. – Серія іст. – Вип. 20. – С. 71 – 77.

²⁰ Бандровский А.Г. Взаимоотношения Римской империи с племенами карпатского региона в I – III вв. н.э. / Автореф. дисс... канд. ист. наук. – М., 1988. Цю проблему висвітлює низка статей дослідника: Бандровський О.Г. До питання про роль допоміжних з'єднань на дакійському лімесі // Вісник Львів. ун-ту. – 1992. – Серія іст. – Вип. 27. – С. 84-91; Бандровський О.Г. Свідчення про перебування римських допоміжних з'єднань у Подністров'ї // Нові матеріали з археології Прикарпаття і Волині. – Львів.–1992. – Вип. 2. – С. 43-45; Бандровський О.Г. Античні автори про Карпати // Carpathica. Карпатський збірник. – Ужгород. – 1993. – Вип. I. – С. 5 – 17; Бандровський О.Г., Бандрівський М.С. Поява пам'яток східно-середземноморських культур на Придністровському поділлі (I-III ст.н.е.) // Україна в минулому. – Київ;Львів. – 1992. – Вип. II. – С. 5 – 26; Бандровський О., Петренко О. Зовнішня політика Августа та Тіберія у сучасній англо-американській історіографії // Вісник Львівського університету. – 1996. – Серія іст. – Вип. 31. – С. 3-9; Бандровський О., Караманов О. До питання про появу готів на Кримському півострові в III ст. н.е. // Вісник Львівського університету. – 1997. – Серія іст. – Вип. 32. – С. 168-175; Бандровський О.Г. “Лімесна” політика Римської імперії на північно-східних кордонах в I – III ст. н.е.// Carpathica-Карпатика. – Вип. 13. Давня історія України і суміжних регіонів. – Ужгород. – 2001. – С. 151-167. Займається О.Бандровський і питаннями історіографії античності, типології перших цивілізацій та іншими проблемами: Бандровський О.Г. Грецький міф: методи історичного дослідження та особливості інтерпретації // Вісник Львівського університету. – 1999. – Сер. іст. – Вип. 34. – С.43-54; Бандровський О.Г. Початки державотворення у Південно-Східній та Центральній Європі// Вісник Львівського університету. – 2000. – Сер. іст. – Вип. 35-36. – С. 32-42; Бандровський О.Г.Методика викладання історії стародавнього світу у середній школі. – Львів, 2002; Бандровський О.Г. Зовнішня політика Римської імперії в добу правління імператора Траяна (за даними Діона Кассія) // Карпати в давнину. Матеріали міжнародного симпозиуму. Carpathica-Карпатика. – Вип.15. – Ужгород. – 2002. – С. 197-216; Бандровський О.Г. До проблеми типологічних особливостей перших цивілізацій // Carpathica. Карпатський збірник. – Вип. 5. – Ужгород. – 1998. – С. 45-54; Бандровський О. Типологія розвитку європейських суспільств доби перших цивілізацій // Вісник

Львівського університету. – 1998. – Серія іст. – Вип. 33. – С. 22-30; Бандровський О.Г. Історія стародавнього світу. Підручник для 6-го класу. – Київ, 1998; Бандровський О.Г. Історія стародавнього світу. Робочий зошит. – Київ, 1998; Бандровський О.Г. Методика викладання історії стародавнього світу у середній школі – Львів, 2002.

²¹ Историография античной истории / Под ред. В.И.Кузищина. – М., 1980. – С. 345.

²² Лурье С.Я. Геродот. – М.; Л., 1947; Лурье С.Я. Очерки по истории античной науки. – Л., 1947; Лурье С.Я. Язык и культура Микенской Греции. – М.; Л., 1957; Лурье С.Я. Демокрит: Тексты, перевод, исследования. – Л., 1987.

²³ Плутарх. Вибрані життєписи / Пер. з давньогрецької Й.Кобіва. // Всесвіт. – 1991. – №10. – С.112-172; Платон. Діалоги: Критон; Федон / Пер. з давньогрецьк. Ю.Мушака, Й.Кобіва // Всесвіт.-1992. – №8. – С.84-132; Платон. Діалоги / Пер. з давньогрецьк. Й.Кобіва, У.Головач, Д.Коваль, Плучука, Ю.Мушака. – Київ, 1995. Платон. Держава VIII, 557e-561e. Арістотель. Політика. IV, 1291b30-1292b15; IV,9,1295b25-1296b20 /Пер. з давньогрецьк. Й.Кобіва // Невичерпність демократії: видатні діячі минулого і сучасності про вільне демократичне суспільство і права людини. – Київ, 1994. С.9-17.

²⁴ Валерій Бабрій. Байки в перекладах Мирона Борецького (10 байок). – Дрогобич, 1992.

²⁵ Пивоваров С.В. Нумізматичні пам'ятки Буковини (античний та середньовічний час). – Чернівці, 2002. – С. 39-55.

²⁶ Балух В.О., Макар Ю.І. Історія Стародавньої Греції. Курс лекцій. – Чернівці, 2001.

²⁷ Шепко Л.Г. О связях Боспора с Южным Понтом в первые века н.э. // Античность Европы. – Пермь. – 1992. – С. 61-66; Шепко Л.Г. О путях проникновения восточного импорта в Северное Причерноморья // Степи Восточной Европы во взаимосвязи Востока и Запада в средневековье. – Донецк. – 1992. – С. 67-70. Шепко Л.Г. Боспорский костюм // Междунар. науч. конф. “Греко-славянское единство”. – Севастополь. – 1997. – С. 94-95.

²⁸ Крижицький С.Д. Архітектурні деталі з розкопок західної сторони Ольвійської агори в 1962 – 1963 рр. // Археологія. – 1965. – № 19. – С. 165 – 176; Крижицький С.Д. Раскопки нижнего города в Ольвии // Археологические исследования на Украине. – Киев; Ужгород; Днепропетровск. – 1967. – Вып. II. – С. 142 – 145; Крижицький С.Д. Раскопки на территории нижнего города Ольвии в 1965 – 1966 гг. // Археологические исследования на Украине. – Киев; Ужгород; Днепропетровск. – 1967. – Вып. I. – С. 131 – 133; Крижицький С.Д. Елліністичні житлові будинки в Ольвії // Археологія. – 1969. – № 22. – С. 90 – 119; Крижицький С.Д. Раскопки участка “Берег” в Ольвии в 1968 г. // Археологические исследования на Украине. – Киев; Ужгород; Днепропетровск. – 1971. – Вып. III. – С. 175 – 179; Крижицький С.Д. Древнейшие слои жилых кварталов Ольвии // Тезисы докладов XIV Международной конференции античников социалистических стран. – 1976. – Ереван. – С. 220 – 222; Крижицький С.Д. Деякі підсумки і завдання археологічного дослідження Ольвійської держави // Археологія. – 1978. – № 26. – С. 49 – 58; Крижицький С.Д. Статер Филиппа Арридея, найденный в Ольвии. Нумізматика античного Причерноморья. – Киев, 1982. – С. 32 – 34; Крижицький С.Д. Ольвия: историографическое исследование архитектурно-строительных комплексов. – Киев, 1985; Крижицький С.Д. Градостроительство / Культура населения Ольвии и ее окружи. – 1987. – Киев. – С. 17 – 27; Крижицький С.Д., Зубар В.М., Русяева А.С. Античні держави Північного Причорномор'я. – Київ, 1998; Крижицький С.Д., Зубарь В.М. К вопросу архитектурной реконструкции и интерпретации строительных остатков римского опорного пункта открытых на территории современной Балаклавы // Археологія. – 2000. – № 1. – С. 119 – 130.

²⁹ Лапин В.В. Мраморная женская головка из Ольвии // Краткие сообщения Института археологии АН УССР. – Киев. – 1960. – Т. IX. – С. 80 – 84; Лапин В.В. Эллинистические колодцы в прибрежной части Ольвии // Краткие сообщения Института археологии АН УССР. –

Київ. – 1960. – Т. X. – С. 91 – 102; Лапин В.В. Археологические исследования на острове Березань в 1960 г. // Краткие сообщения о полевых археологических исследованиях Одесского государственного археологического музея. – Одесса. – 1960. – С. 27 – 28; Лапин В.В. Раскопки поселения на острове Березань 1960 г. // Краткие сообщения Института археологии АН УССР. – Киев. – 1961. – Т. XI. – С. 43 – 52; Лапин В.В. Раскопки 1958 г. в прибрежной части Ольвии // Материалы по археологии Северного Причерноморья. Одесский археологический музей. – Одесса. – 1962. – № 4. – С. 163 – 176; Лапин В.В. Греческая колонизация Северного Причерноморья. – Киев, 1966; Лапин В.В. Раскопки древнегреческого поселения на о.Березань в 1966 г.// Археологические исследования на Украине в 1965 – 1966 гг. – Киев; Ужгород; Днепропетровск. – 1967. – С. 145 – 149; Лапин В.В. Исследования древнегреческого поселения на о.Березань // Археологические исследования на Украине в 1967 гг. – Киев; Ужгород; Днепропетровск. – 1967. – Вып. 2. – С. 150 – 155; Лапин В.В. Групповая находка ольвийских “дельфинов” на Березани // Материалы по археологии Северного Причерноморья. Одесский археологический музей. – Одесса. – 1971. – № 7. – С. 42 – 51; Лапин В.В. Дослідження на о.Березані в 1969 р. //Археологічні дослідження на Україні в 1969 р. – Київ. – 1969. – Вип. IV. – С. 157 – 160.

³⁰ Зубарь В.М. Некрополь Херсонеса Таврического I – IV вв. н.э. – Киев, 1982; Зубарь В.М. про римську військову організацію Тавриці в другій половині II ст. н.е.// УІЖ. – 1992. – № 6. – С. 57 – 63; Зубарь В.М. Херсонес Таврический в античную эпоху (экономика и социальные отношения). – Киев, 1993; Зубарь В.М. Северное Причерноморье и Септимий Север // ВДИ. – 1993. – № 4. – С. 34 – 45; Зубарь В.М. Херсонес Таврический и Римская империя. Очерки военно-политической истории. – Киев, 1994; Зубарь В.М. Ольвия і Боспор у першій третині II ст. // Археологія. – 1994. – № 2. – С. 148 – 152; Зубарь В.М. Культ римских императоров в Северном Причерноморье // РА. – 1995. – № 1. – С. 57 – 64; Зубарь В.М. Ольвия и Скилур // РА. – 1996. – № 4. – С. 44 – 51; Зубарь В.М., Сон Н.А. Греки и римляне в Нижнем Поднестровье. – Киев, 1997; Зубарь В.М. Северный Понт и Римская империя (середина I в. до н.э. – первая половина VI в. н.э.). – Киев, 1998; Зубарь В.М. Утворення Боспорської держави // УІЖ. – 1998. – № 1. – С. 62 – 69; Зубарь В.М. О римской вексилляции Херсонеса в середине – второй половине II в. н.э. // Старожитності Північного Причорномор'я і Криму. – Запоріжжя. – 1999. – Вип. 7. – С. 93 – 100; Зубарь В.М., Хворостяный А.И. От язычества к христианству. Начальный этап проникновения и утверждения христианства на юге Украины (вторая половина III – первая половина VI в.). – Киев, 2000; Зубарь В.М., Сон Н.А. Надгробие солдата I Сугамброской когорты из Херсонеса // ВДИ. – 2000. – № 3. – С. 39 – 47; Зубарь В.М. По поводу атрибуции заключительного этапа античной истории Ольвии (Третья четверть III – IV вв.) // ВДИ. – 2001. – № 1. – С. 132 – 138.

³¹ Русяева А.С. Терракота и фигурные сосуды / Культура населения Ольвии и ее округи. – Киев, 1987. – С. 160 – 175; Русяева А.С. Земледельческие культы в Ольвии догетского времени. – Киев, 1979; Русяева Г.С. Деякі риси культурно-історичного розвитку Північно-Західного Причорномор'я в VII – V ст. до н.е.// Археологія. – 1979. – № 30. – С. 3 – 18; Русяева А.С. Милет – Дидимы – Борисфен – Ольвия: проблемы колонизации Нижнего Побужья// ВДИ. – 1986. – № 2. – С. 55 – 64; Русяева А.С. Религия и культы античной Ольвии. – Киев, 1993; Русяева Г.С. Славенний мудрець – скіф Анахарсіс. – Київ, 2001.

³² Скржинская М.В. Северное Причерноморье в описании Плиния Старшего. – Киев, 1977; Скржинская М.В. Зеркала архаического периода из Ольвии и Березани / В кн. Античная культура Северного Причерноморья. – Киев, 1984. – С. 105 – 129; Скржинская М.В. Греческие серьги и ожерелья архаического периода / В кн. Ольвия и её округа. – Киев, 1986. – С. 112 – 126; Скржинская М.В. Древнегреческий фольклор и литература о Северном Причерноморье. – Киев, 1991.

³³ Соломоник Э.И. Проксения в честь синопейца // Сообщения Херсонесского музея. – Симферополь. – 1960. – № 1. – С. 16 – 21; Соломоник Э.И. Фрагмент агонистического каталога из Херсонеса // ВДИ. – 1963. – № 4. – С. 172 – 175; Соломоник Э.И. Новые эпитафические памятники Херсонеса. – Киев, 1964; Соломоник Э.И. Греческие надписи из района античного театра в Херсонесе // ВДИ. – 1967. – № 1. – С. 69 – 78; Соломоник Э.И. Несколько новых надписей Херсонесского музея // ВДИ. – 1978. – № 3. – С. 66 – 81; Соломоник Э.И. Надписи из раскопок античного театра в Херсонесе в 1970 – 1971 гг. // Результаты польових археологічних досліджень 1970 – 1971 років на території України. XV наукова конференція інституту археології АН УРСР. Тези пленарних та секційних доповідей. – Одеса. – 1972. – С. 242 – 244; Соломоник Э.И. Новые эпитафические памятники Херсонеса. Лапидарные надписи. – Киев, 1973; Соломоник Э.И. Несколько неизданных надписей Херсонеса и его округа // Нумизматика и эпитафика. – Москва. – 1974. – XI. – С. 33 – 44; Соломоник Э.И. Греческие надписи из раскопок театра в 1964 г. / В кн. Херсонес Таврический. Ремесло и культура. – Киев, 1974. – С. 5 – 14; Соломоник Э.И. Некоторые группы граффити из античного Херсонеса // ВДИ. – 1976. – № 3. – С. 121 – 141; Соломоник Э.И. Латинские надписи Херсонеса Таврического. – Москва, 1983; Соломоник Э.И. Из эпитафики Херсонеса // ВДИ. – 1983. – № 4. – С. 66 – 87; Соломоник Э.И. Граффити с хоры Херсонеса. – Киев, 1984; Соломоник Э.И. Фрагмент надписи из Херсонеса о политических изгнанниках // ВДИ. – 1984. – № 3. – С. 72 – 81; Соломоник Э.И. Граффити на глиняных грузилах Херсонеса // Проблемы исследования античного и средневекового Херсонеса, 1888 – 1988 гг. Тезисы докладов. – 1988. – Севастополь. – С. 107 – 109.

³⁴ Соломоник Э.И. Два античных письма из Крыма // ВДИ. – 1987. – № 3. – С. 114 – 125.

³⁵ Кутайсов В.А. Античный город Керкинитида VI – II вв. до н.э. / Автореферат канд дисс. – Киев, 1987.

³⁶ Кутайсов В.А. Дом с андроном из раскопок Керкинитиды // Советская археология. – 1985. – № 3. – С. 178 – 190; Кутайсов В.А. К нумизматике Керкинитиды V в. до н.э. // ВДИ. – 1986. – № 2. – С. 94 – 97; Кутайсов В.А. Кизил-Кобинская керамика из раскопок Керкинитиды // Материалы к этнической истории Крыма VII в. до н.э. – VII в. н.э. Сборник научных трудов ИА АН УССР. – Киев. – 1987. – С. 27 – 40; Кутайсов В.А. Эллинистический дом Керкинитиды // Советская археология. – 1987. – № 1. – С. 169 – 182; Кутайсов В.А. Культурно-историческая стратиграфия Керкинитиды / В кн.: Архитектурно-археологические исследования в Крыму. – Киев, 1988. – С. 5 – 16.

³⁷ Домбровский О.И. Раскопки античного театра в Херсонесе (за материалами 1954 – 1955 гг.) // Археология. – 1957. – X. – С. 94 – 101; Домбровский О.И. Античный театр в Херсонесе (Раскопки Херсонесского музея) // Сообщения Херсонесского музея. – Симферополь. – 1960. – I. – С. 29 – 36; Домбровский О.И. Раскопки античного театра в Херсонесе в 1970 г. // Тезисы докладов, посвящённых итогам полевых археологических исследований в 1970 году в СССР (археологические секции). – Тбилиси. – 1971. – С. 164 – 165; Домбровский О.И. Раскопки античного театра в Херсонесе в 1970 – 1971 гг. // Результаты польових археологічних досліджень 1970 – 1971 років на території України. XV наукова конференція інституту археології АН УРСР. Тези пленарних та секційних доповідей. – Одеса. – 1972. – С. 240 – 242; Домбровский О.И. Стратиграфические наблюдения на участке раскопок античного театра в Херсонесе / В кн.: Новейшие открытия советских археологов. – Киев, 1975. – Ч. II. – С. 74 – 75.

³⁸ Федосеев Н.Ф. Импорт синопской черепицы в Херсонес // Проблемы исследования античного и средневекового Херсонеса, 1888 – 1988 гг., тезисы докладов. – Севастополь. – 1988. – С. 123 – 125; Золотарев М.И., Рижов С.Г. Новый склеп западного некрополя Херсонесу // Археология. – 1984. – № 48. – С. 68 – 78; Золотарев М.И. Эллинистическое домашнее святили-

ще в Херсонесе / В кн.: Причерноморье в эллинистическую эпоху. Материалы III Всесоюзного симпозиума по древней истории Причерноморья. – Цхалтубо, 1982; Тбилиси, 1985. – С. 266 – 276; Золотарев М.И. Северо-восточный район Херсонеса в античное время (по материалам раскопок 1976 – 1986 гг.) / В кн.: Проблемы исследования античного и средневекового Херсонеса 1888 – 1988. Тезисы докладов. – Севастополь, 1988. – С. 50 – 52.

³⁹ Єрмолін О., Юрочкін В. Розкопки склепу № 2 на могильнику Джург-Оба (Керч) в 2001 р. // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – 2002. – Дрогобич. – Випуск IV. – С. 84 – 104.

Олег Петречко.

Антикознавство в Україні

у другій половині ХХ століття (проблематика та огляд публікацій).

Стаття присвячена розвитку антикознавства в Україні в другій половині ХХ ст. Наводиться проблематика досліджень українських науковців, що розробляли проблеми, пов'язані з вивченням античної історії. Подається огляд публікацій цих авторів. Розглядається розвиток античної археології в Україні у зазначений період. Зроблено висновок про великий потенціал, який має вивчення античної історії в Україні.

Oleg Petrechko.

The Ancient history

in the second half of XX century (problems and issues review).

The article is devoted development of ancient history in Ukraine in second half of XX century. The ancient history problems of researches of Ukrainian scientists are pointed. The issues review these authors are shown. The development of ancient archaeology of Ukraine in this period is reviewed. It is draw a conclusion that study ancient history in Ukraine has good potential.